

УДК 7.036(477) “20”

*Мельничук Олена Миколаївна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри театральної режисури
Рівненського державного гуманітарного університету
melnyczuk_olena@ukr.net*

ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ МОДЕРНІСТСЬКОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються провідні тенденції модерністської культури України початку ХХ століття. Розглядається сутність естетики раннього модернізму як певного конгломерату тих мистецьких напрямів, які виокремилися й розвивалися протягом ХХ ст.

Серед провідних тенденцій модерністської культури, окрім абстрактного заперечення попередніх художніх форм та естетичних принципів, виділено тенденцію до європеїзаторства, символізацію, використання сугестивної сили мистецтва, взаємодію різних стилів та напрямів, новаторство в аспекті оновлення художніх форм.

Ключові слова: модернізм, символізм, нова драма, культура України.

Мельничук Елена Николаевна, кандидат искусствоведения, доцент кафедры театральной режиссуры Ровенского государственного гуманитарного университета

Ведущие тенденции модернистской культуры Украины начала ХХ века

В статье исследуются основные тенденции модернистской культуры Украины начала ХХ века. Рассматривается сущность эстетики раннего модернизма как определенного конгломерата тех художественных направлений, которые выделились и развивались на протяжении ХХ века.

Среди ведущих тенденций модернистской культуры, кроме абстрактного отрицания предыдущих художественных форм и эстетических принципов, выделено тенденцию к европеизации, символізацію, использование сугестивной силы искусства, взаимодействие разных стилей и направлений, новаторство в аспекте обновления художественных форм.

Ключевые слова: модернізм, символізм, новая драма, культура України.

Melnychuk Olena, PhD in Arts, associate professor of the stage directing chair, Rivne State Humanitarian University

The leading trends of modernist culture in Ukraine at the beginning of XX century

The Purpose of Article. The article researches the leading trends in modernism culture of Ukraine at the beginning of the 20-th century. The essence of the early modernism esthetics is viewed as conglomeration of art styles which appeared and developed in the 20-th century.

The general features of artistic and cultural process of the early 20-th century and its interpretation by scientists have been studied. The appearance of the modernism concept and the artistic modern style in Ukrainian cultural space has been traced.

It has been found out that modernism is a combination of attempts to form the integral artistic style hostile towards eclecticism. It is characterized by symbolism poetics, emphasized aestheticism in interpretation of minor details, admiration for national romantic motives, accent on artist's individual originality and innovations.

Scientists give different reasons for the appearance of modern style. One of them is the democratization of social life, when the slogan of the time was accessibility of the beauty to people.

The brightest manifestation of modern style was in architecture. In its time, being impugned by the next generation of artists, modern style gradually became almost the embodiment of tastelessness in art. The prejudice and prematurity of that opinion was revealed only over time thanks to art critics' careful attention on modern style. Modern style is a multifaceted and contradictory phenomenon, antinomial in its manifestation. It reveals the idea of arts synthesis.

It has been pointed out that the modernistic culture of Ukraine is a combination of material and artistic values created in the modernism epoch, which are associated with it. Among the leading tendencies of modernistic culture, apart from abstract denial of prior forms and aesthetic principles, the tendency to Europeanization, symbolization, the use of suggestive art power, the interaction of different styles and trends, innovations in the aspect of renewal of artistic forms have been distinguished. In the search of new graphic means, correcting their concept positions, the participants of that literary and artistic process paid close attention to the works by both their contemporaries and forerunners; they enriched the nation's cultural treasury, as they were not indifferent to its fate.

The functioning of Europe-wide symbolism trend and its impact on the formation of Ukrainian dramatic art has been traced.

Having considered the results of the previous research done by such art and culture criticism scientists as Galych, Voronyi, Yakovenko and others, the author defines symbolism as artistic and aesthetic trend in Ukrainian culture at the beginning of the 20-th century which had great influence on the development of Ukrainian cultural and artistic process.

It has been pointed out that at the beginning of the 20-th century the thesis "from realism to symbolism" was widely propagated in home art, since symbolism as artistic trend and aesthetic, philosophic concept which appeared in France in the 1860-1870s, later developed into Europe-wide cultural phenomenon, sweeping theatre, art and music. However, from the very beginning it originated as a literary trend and therefore it had the impact on European and Ukrainian dramatic art that caused the formation of fundamentally new drama.

The author has done the research into the existence of symbolistic drama. The process of its development was closely connected with general regularities of national culture development. It has been indicated that for a long time symbolistic drama in Ukrainian science has been either viewed apart from the symbolistic theory or has been contrasted with it occasionally; besides, Ukrainian symbolistic drama has been influenced by Russian symbolism and European "new drama".

It has been emphasized that the formation of Ukrainian drama art at the end of the 19-th and the beginning of the 20-th century can hardly be analysed out of European context. Modernism in Ukraine, which existed in enslavement and stateless conditions, developed under the influence of Western European and Russian literary impact and internal factors, and as a result had a distinctive peculiarity - national problems, therefore it was socially engaged. It often had a negative effect on the artistic and aesthetic level of works. At the same time we can consider some positive effect as well, as revolutionary thematics combined with the elements of symbolic poetics enabled original synthesis of styles. This peculiarity provided certain exclusivity of Ukrainian modern art.

Conclusions. It has been concluded that the beginning of the 20-th century in Ukraine was marked by joining the Russian nationwide liberation movement. The creative power, which resisted the destructive forces at the end of the 19-th — the beginning of the 20-th century, made a powerful renovation wave, touched different forms of social consciousness, including the artistic one. The strong desire for purification and improvement of the motherland, society, individual was combined with the aspiration for apprehending the world. On the new stage theatre became the institution where an individual had to purify, experience the brightest feelings; theatre became primary not only among arts, but allegedly the centre of life. It bore particular responsibility; its opinion was taken into consideration. Consequently, the aspiration for apprehending the world by means of art had a profound impact on the dramatic search.

It has been summarized that the end of the 19-th – the beginning of the 20-th century was the golden age of Ukrainian culture. It is marked by the growth of national consciousness, activities by constellation of Ukrainian artists who invaluablely enriched the inland spiritual treasury.

Keywords: modernism, symbolism, new drama, culture of Ukraine.

Тема статті зумовлює аналіз провідних тенденцій розвитку української культури в епоху модернізму.

Сучасна вітчизняна наукова думка засвідчує посилений інтерес до проблем становлення та розвитку української культури в епоху модернізму. Дослідженням цієї проблеми безпосередньо займалися чимало науковців. Серед них: Г. Веселовська, Н. Мірошніченко, О. Левченко, С. Павличко та ін. Проте тема все ще залишається не достатньо вивченою.

Мета статті – окреслити та дослідити провідні тенденції розвитку культури України початку ХХ ст.

Поняття *модернізм* прийшло з європейського Заходу внаслідок зміни естетичних орієнтацій, яка відбулася наприкінці століття, відбиваючи загальне почуття сучасності – модерності [8, 43]. Модернізм являє собою художньо-естетичну систему, що виникла на початку ХХ ст. як своєрідне відображення протиріч масової та індивідуалістичної свідомості. Він позначився на усіх галузях художньої творчості.

Модернізм об'єднує у собі багато відносно самостійних ідейно-художніх напрямів, не рівнозначних за соціальним та культурно-історичним значенням, кожен з яких має свою визначену ідейно-естетичну та художньо-стильову специфіку, але водночас проявляє принципову філософсько-світоглядну і соціокультурну спільність з іншими. Загальні тенденції для різних напрямків та течій модернізму не виключають їхніх різнобічних стильових пошуків, спільною особливістю яких є абстрактне заперечення попередніх художніх форм та основних естетичних принципів: зображальності – в образотворчому мистецтві, звукової організації – в музиці, осмисленості художньої мови – в мистецтві слова, логіки розгортання драматичної дії – у театрі [13, 211].

Філософсько-світоглядною основою модернізму стали ідеї ірраціонального волюнтаризму А. Шопенгауера та Ф. Ніцше, інтуїтивізму А. Бергсона, феноменології Е. Гусерля, психоаналізу З. Фрейда та К. Г. Юнга, екзистенціалізму М. Хайдеггера.

Мистецьке життя як Європи, так і України, кінця ХІХ – початку ХХ ст. вирізнялося надзвичайною динамікою, зміною поколінь митців, стилів, напрямів. Справжнім явищем у мистецтві на зламі століть став стиль модерн – своєрідний, розпізнаваний за виразними, але не зовсім визначеними ознаками, які характеризували не тільки мистецтво, але і стиль життя. «Майстри модерну, наполегливо намагаючись зробити побут мистецтвом, а мистецтво побутом, створили певну універсальну пластичну систему, виразні засоби якої характерні й для монументального панно, й для фасону плаття, для живописного полотна і ложки чи виделки на столі» [4, 260]. Модерн являє собою сукупність спроб сформувати цілісний художній стиль, якому ворожа еkleктика. Його вирізняють поетика символізму, підкреслений естетизм у трактуванні незначних

деталей, захопленість національно-романтичними мотивами, акцент на індивідуальній оригінальності та новаторстві митця.

Появу стилю модерн науковці пояснюють різними причинами. Однією з них називають демократизацію суспільного життя, коли гаслом часу стала доступність краси для народу. «У модерні виняткове і масове не збігалися, але масове схилилося до унікально-особистісного, в результаті чого індивідуальне відразу ставало надбанням загалу» [4, 260].

Найвиразніше модерн проявився в архітектурі. Свого часу, будучи відкинутим наступними поколіннями окремих художніх діячів, модерн поступово стає ледь не уособленням несмаку в мистецтві. Лише згодом, завдяки пильній увазі мистецтвознавців до модерну, виявилась упередженість і передчасність такої думки. Модерн – явище багатопланове та суперечливе, антиномічне у своєму прояві. Саме воно виявляє ідею синтезу мистецтв.

Дослідники вбачають зв'язок модерну з символізмом і, найперше, у його життєтворчій сутності. Науковці відзначають однаково притаманну поезії символізму та архітектурі модерну семантичну двозначність. Як зазначає С. Павличко, «модернізм у мистецтві означав передовсім символізм, який можна розуміти в широкому й вузькому сенсі. У вузькому сенсі – це творчість групи французьких поетів – Мореаса, Лафарга та інших, у широкому – це естетика, яка будується на постулаті про те, що реальний світ є символічним відображенням певних ідей, і в цьому сенсі його представниками або предтечами є також Бодлер, Малларме, Рембо, Верлен» [8, 43].

Аналізуючи статтю «Поезія як мистецтво» («Музагет», 1919) Д. Загула – одного з теоретиків українського символізму, Р. Піхманець зазначає, що український модернізм – «новаторський рух у літературі та мистецтві, спрямований на самоусвідомлення літератури як такої й оновлення її художніх форм, на розширення можливостей красного письменства і наближення його до світового». У статті ж Д. Загул намагався виокремити ту об'єднуючу парадигму, на основі якої новітні течії та угруповання творять свої художні й теоретичні структури: «Мистецтво може йти двома шляхами: найвірнішою репродукції життя (що дає «тенденцію поширення життя», натуралізм) або шляхом сутнісної «переробки сирого матеріалу», і тоді «говоримо про градацію, підвищення, степенування життя» [9, 176]. Саме другий тип художнього синтезу, на думку автора, є домінантою новітнього письменства.

Мистецтво зламу XIX – XX ст., з усією багатолікістю проявів, інтерпретувалося теоретиками у контексті модернізму. Застосування до української драматургії цього періоду термінів «реалізм», «неоромантизм» та «соцреалізм», які вживалися в радянському та частково пострадянському мистецтвознавстві, презентує викривлену картину означеного явища. По-перше, це спотворює й обмежує значення справжніх тенденцій розвитку, а по-друге, штучно виокремлює українську драматургію зі світового процесу, тому важливо не лише ввести її в загальноєвропейський мистецький контекст, а й з'ясувати, у чому полягає оригінальність української версії [6, 4], – слухаю зауважує Н. Мірошніченко.

На початку XX ст. у вітчизняному мистецтві широко пропагувалася теза «від реалізму до символізму», адже символізм, як художня течія та естетично-

філософська концепція, що виникла у Франції у 60–70 рр. XIX ст., пізніше переріс у загальноєвропейське культурне явище, заповнивши театр, живопис, музику. Втім, від початку він зароджувався як літературний напрям і, відтак, виразно позначився на європейській та українській драматургії, що зумовило становлення принципово нової драми.

Складність і суперечливість літературно-мистецького процесу кінця XIX – початку XX ст. породжувала непросту взаємодію різних стилів та напрямів, спільною особливістю яких було, як слушно вказувала Н. Калениченко, «шукання «нового бачення» світу, «нової точки зору», спрямування на психологізацію і ліризацію літератури, використання сугестійної сили мистецтва» [3, 228].

1927 р. Я. Мамонтов у праці «3 листів до молодого режисера» писав: «... ні натуралізму, ні реалізму, ні конструктивізму в їхніх чистих формах у нас зараз немає. Це «сьогодні» характеризується амальгамізацією суперечних впливів, як висловлюється Л. Курбас, або, за моєю термінологією, конструктивно-реалістичним стандартом» [5, 261].

Шукаючи нові зображальні засоби, коригуючи свої ідейні позиції, учасники того літературно-мистецького процесу пильно стежили за доробками як своїх сучасників, так і попередників, збагачували культурну скарбницю своєї нації, до долі якої не були байдужими.

Як справедливо зазначила Т. Свербилова, «епоху модернізму в українській драматургії репрезентують і останні п'єси корифеїв, і міфопоетичні поеми Лесі Українки, і експериментально-психологічна драматургія В. Винниченка, і символістські етюди О. Олеся, і неоромантизм С. Черкасенка, і соціальна драма Г. Хоткевича, і історична драма Л. Старицької-Черняхівської, і перші спроби майбутнього авангарду 20-х рр. – І. Кочерги, Я. Мамонтова. Всі ці різнобарвні явища об'єднує потяг до театрального новаторства» [11, 369].

Становлення української драматургії кінця XIX – початку XX ст. навряд чи можна аналізувати поза європейським контекстом. Модернізм в Україні, який існував в умовах поневолення і бездержавності, розвиваючись під дією літературних впливів Західної Європи, Росії та внутрішніх чинників, мав свою прикметну особливість – національну проблематику, і тому був соціально заангажованим. Це часто негативно впливало на художній та естетичний рівень творів. Разом з тим, можемо говорити і про певний позитив, «оскільки драматичні акорди визвольних потуг, божественна музика національного воскресіння у поєднанні, скажімо, з елементами символічної поетики давали самобутній стильовий синтез» [9, 183], – зазначає Р. Піхманець. Ця особливість забезпечувала певну винятковість українського модерного мистецтва.

Водночас в українському культурному просторі «...жила тенденція «європеїзаторства», почата театром М. Садовського (1907–1918 рр. в Києві), талановито загострена Л. Курбасом («Молодий театр», 1918–1919 рр.) і широко виявлена Державним драматичним театром ім. Т. Шевченка, заснованим 1919 р. в Києві» [5, 234]. Під цим лозунгом об'єднувалися українські митці досить різноманітних соціальних і мистецьких орієнтацій.

У театральній-публіцистичній статті «Під молотом доби» (До ювілею театру ім. І. Франка (28/1 1920 – 28/1 1925)) Я. Мамонтов писав: «Насамперед

з'ясуємо, що являв собою український театр в 1920 р. <...> Для всіх було ясно, що він мусить піднятися на рівень європейських мистецьких і технічних засобів. Але як це зробити в українських обставинах того часу? В 1920 р. наша театральна «європеїзація» ледве виходила з пелюшок, а над нею вже грізним *momento mori* висіло питання: та чи потрібний для нашого життя (військовий комунізм, горожанська війна, голод і т. п.) так званий європейський репертуар до всім його буржуазним антуражем?» [5, 234].

Початок ХХ ст. для України був відзначений долученням до загальноросійського визвольного руху. Творча енергія, що протистояла руйнівним силам кінця ХІХ – початку ХХ ст., створила потужну хвилю оновлення, зачепила різні форми суспільної свідомості, в т. ч. й художню. Жага очищення, вдосконалення – вітчизни, суспільства, людини – поєднувалася з неухильним прагненням до світопізнання. На новому етапі театр, здавалося, став не тільки головним серед мистецтв, але й ніби центром життя, установою, де людина повинна очищуватись, переживати найяскравіші почуття. Він ніс особливу відповідальність, до нього прислухались, очікували відповіді на питання часу. Прагнення пізнати світ через мистецтво з особливою силою вплинуло на драматичні пошуки.

Та все ж «драматургія початкового періоду диктатури народжувалася не тільки з революційного агіттеатру, а й з тих тенденцій, що йшли безпосередньо від театру українського модерну, від драматургії «Лісової пісні» Лесі Українки, «По дорозі в казку» О. Олесея, «Над Дніпром» С. Черкасенка, п'єс В. Винниченка. Символістська драматургія О. Олесея, С. Черкасенка, ранніх Я. Мамонтова, І. Кочерги, попри всю свою еклектичність, створювала напередодні катастрофи та за перших її симптомів зразки пророцького мистецтва» [11, 382].

Жовтневий переворот здійснив перетворення не тільки в соціально-економічному й політичному житті країни, але й у духовному. Частиною соціалістичної революції стала культурна революція, вирішальне значення у процесі якої мало активне утвердження матеріалістичного світогляду, зокрема антирелігійна пропаганда [10, 5]. «Ми вимагаємо цілковитого відокремлення церкви від держави, щоб боротися з релігійним туманом чисто ідейною і тільки ідейною зброєю, нашою пресою, нашим словом» [10, 9], – писав Ленін. Відтак на сторінках тодішньої преси з'являються твори антирелігійного та антицерковного спрямування як учасників масового літературного руху, так і вже відомих тоді професійних поетів: П. Тичини, О. Слісаренка, Д. Загула, М. Семенка, В. Гадзінського, Микити Волокити (В. Поліщука), Червоного Шершня та ін. Художні твори на ці теми, хоча й не дуже часто, почали з'являтися з 1918 р. [10, 14].

Релігія стала ніби приватною справою громадян. Втім, багатьом митцям довелося переглянути свій морально-етичний кодекс принципу «чесності з собою», адже не всі ставали атеїстами. Тому для них використання антирелігійних мотивів було, можливо, ні що інше, як експериментальний камуфляж, що приховував справжню позицію автора. І дуже доречним у таких випадках було звернення до символізму, який був не тільки даниною моді. Адже «умовність форми дає свободу письменникові вкласти в уста персонажів найрізноманітні-

ші міркування – філософські, соціологічні, публіцистичні» [7, 386], – слушно зауважує М. Острик.

Водночас, як зазначає С. Хороб, «модерні типи художнього мислення, зокрема неоромантизм, імпресіоністичний символізм, символізм, метафізичний символізм тощо, в українській драматургії кінця XIX – початку XX ст. суттєво позначилися на розвитку жанрових форм п'єси, зокрема одноактівок. Більше того, такі їхні автори, як Леся Українка, Олександр Олесь, Спиридон Черкасенко, Василь Пачовський, Яків Мамонтов створили цілу систему жанрів малої форми (драматичний етюд, драматичний діалог, драматична сцена, драматичний ескіз, лірична сцена та ін.). В одному випадку одноактні жанри проступають як цілковито самостійні, в іншому – першими пробами матеріалу для великих драм» [12, 246–247]. Це безперечно вплинуло і на становлення символістської драми.

В українській науці символістська драма тривалий час розглядалася у відриві від символістської теорії або ж зіставлялася з нею епізодично [1, 3-9]. Суттєво, що «у самих символістів художні критерії були аж ніяк не вирішальними, в їхньому середовищі найлегше прощалися саме художні недоліки. Символістської теорії мистецтва як самостійній сфері діяльності підготовлена загибель – перехід у життя й «теургічний трансценс». Суто художній результат, естетична закінченість настільки не вважалися вищою цінністю, що життєтворчість навіть протиставлялася створенню творів мистецтва. (Звідси велика кількість уривків і нарисів у драматургічній спадщині символістів <...>). У «косномовності», «незрозумілості» бачили підтвердження «життєвого» походження мистецтва» [там само]. Це дає підстави стверджувати, що в основу жанру малої драматичної форми лягла символістська теорія життєтворчості.

Щодо власне символізму, то різнобічні тяжіння пов'язують його з «ідеалістичною філософією початку століття, з загальним для неї джерелом – філософією Вл. Соловйова («позитивна вседність», ідея «синтезу», вчення про Софію, теургія). Поєднує їх есхатологічність мислення, переконання у «життєстверджуючому» покликанні мистецтва, гостре відчуття кінця «історичного часу» [2, 3].

Загалом вплив російської нової драми (зокрема А. Чехова, О. Блока, І. Анненського) на українську драматургію кінця XIX – початку XX ст. є незаперечним, як і вплив теургічної концепції драми Вяч. Іванова, Ф. Сологуба, А. Белого і театральнo-драматургічних концепцій провідних російських режисерів – К. Станіславського, В. Мейерхольда, О. Таїрова, і «філософії мистецтва» М. Бердяєва.

Можемо стверджувати, що естетика раннього модернізму являла собою певний конгломерат тих мистецьких напрямів, які виокремилися й розвивалися протягом XX ст. А серед провідних тенденцій модерністської культури, окрім абстрактного заперечення попередніх художніх форм та естетичних принципів, варто виділити тенденцію до європеїзаторства, символізацію, використання сугестивної сили мистецтва, взаємодію різних стилів та напрямів, новаторство в аспекті оновлення художніх форм.

Підсумовуючи, варто додати, що кінець XIX – початок XX ст. був періодом розквіту української культури. Він позначений зростанням національної свідомості, діяльністю плеяди українських митців, які неоцінено збагатили вітчизняну духовну скарбницю.

Література

1. Борисова Л.М. Драматургія російського символізму і символістська теорія життєтворчості : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.01.02 «Російська література» / Л.М. Борисова. – Сімферополь, 2001. – 34 с.
2. Ермилова Е. Теория и образный мир русского символизма / Е.Ермилова. – М. : Наука, 1989. – 176 с.
3. Калениченко Н. Л. Українська література кінця XIX – поч. XX ст. Напрями, течії / Н. Калениченко. – К. : Наукова думка, 1983. – 255 с.
4. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін. ; за ред. М. М. Заковича. – 2-е вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 567 с. – (Вища освіта XXI століття).
5. Мамонтов Я. Театральна публіцистика / Я. Мамонтов. – К. : Мистецтво, 1967. – 327 с.
6. Мірошниченко Н. Модернізм в українській драматургії початку XX століття / Н. Мірошниченко // Український театр XX століття. – К. : ЛДЛ, 2003. – С. 4–35.
7. Острик М. М. Драматургія / М. М. Острик // Історія української літератури : у 8 т. Т. 6 : Література періоду боротьби за перемогу соціалізму (1917–1932) / [відп. ред. С. А. Крижанівський ; авт. тому : Б. С. Буряк, А. О. Ковтуненко, Б. Л. Корсунська та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970. – С. 142–145.
8. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 448 с.
9. Піхманець Р. За золотий вінець України / Р. Піхманець // Хроніка 2000 : Український культурологічний альманах. – К. : Довіра, 1993. – № 5 (7). – С. 175–183.
10. Родько М. Д. Доби нової знак : літературно-критичний нарис / М. Д. Родько. – К. : Рад. письменник, 1987. – 269 с.
11. Свербилова Т. Драматургія / Т. Свербилова // Історія української літератури XX століття : підручник : у 2-х кн. Кн. I. Перша половина XX ст. / [за ред. чл.-кор. НАНУ В. Г. Дончика]. – К. : Либідь, 1998. – С. 368–391.
12. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX – початку XX століття (неоромантизм, символізм, експресіонізм) : монографія / С. Хороб. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 413 с.
13. Эстетика : словарь / [под общ. ред. А. А. Беляева и др.]. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.

References

1. Borisova, L. M. (2001). *Dramaturgy Russian of symbolism and symbolist theory of life and creativity. Extended abstract of candidate's thesis. Simferopol [in Ukrainian].*

2. Ermilova, E. (1989). Theory and imaginative world of Russian symbolism. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Kalenychenko, N. L. (1983). Ukrainian literature late XIX – early XX century. Directions, trends. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Zakovych M. M., Zyazyun I. A., Semashko O. M. et al. (2006). Cultural studies: Ukrainian and foreign culture. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
5. Mamontov, Ja. (1967). Theatrical journalism. Kyiv: Mystecztvo [in Ukrainian].
6. Miroshnichenko, N. (2003). Modernism in the Ukrainian drama of the early twentieth century. Ukrainian theater of the twentieth century, 4–35 Kyiv: LDL [in Ukrainian].
7. Ostriuk, M. M. (1970). Dramaturgy. History of Ukrainian Literature, 8 volumes T. 6: Literature period of struggle for the victory of socialism (1917-1932). S. A. Kryzhanivsky (Ed.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
8. Pavlichko, S. (1999). The discourse of modernism in Ukrainian literature. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
9. Pihmanets, R. (1993). For gold crown Ukraine. Chronicle 2000: Ukrainian cultural almanac, 5 (7), 175–183. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
10. Rodko, M. D. (1987). Sign a new era: the literary-critical essay. Kyiv: Rad. pysmen-nyk [in Ukrainian].
11. Sverbylova, T. (1998). Dramaturgy. History of Ukrainian literature of the twentieth century: the textbook: in 2 books. Book. I. The first half of the twentieth century. V. G. Donchuk (Ed.). Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
12. Horob, C. (2002). Ukrainian modern drama of the late XIX – early XX century: (neoromanticism, symbolism, expressionism): monograph. Ivano-Frankivsk: Plaj [in Ukrainian].
13. Belyaeva, A. A. (Eds.). (1989). Aesthetics: Dictionary. Moscow: Polyty'zdat [in Russian].